

בבא בתרא צו יום א של סליחות תשפ"ד

משה שווערד

1. רשב"ם בבא בתרא דף צה/ב

דאקרים - אייגר"א בלעז היינו יין קוסס:

למה לי - לברך עליו אלא שהכל נהיה בדברו והאי יין הנמכר בחנות הוא יין רע שריחו חומץ וטעמו יין עדיין כדלקמן:

2. שערים מצויינים בהלכה

גבי חמרא דאקרים למה לי. פ"י למה לי ליכנס בספק ברכות, הא יכולין לברך עליו שהכל, דקי"ל במס' ברכות (מ: כר"י, דהא דתנן ועל כולן אם אמר שהכל נהיה בדברו יצא, היינו אפי' בפת ויין [עי' ברמב"ם ברכות פ"א ה"י, ושו"ע או"ח סי' רז ס"א]. ואע"ג דכתבו הפוסקים דלכתחלה צריך לברך על כל דבר ברכתו הראויה לו [עי"ש במג"א ובמחש"ש (סק"ב) בענין זה], מ"מ כשהוא רעב ואין לו דבר אחר לאכול, דהרי שעת הדחק, אז גם לכתחלה כבדיעבד דמי, עי' בטו"ז (או"ח סי' פד סק"ב, יו"ד סי' צא) ובש"ך (יו"ד סי' לג ס"ק יא). ובתוס' במס' ע"ז (סו: ד"ה רבא) כתבו, דהיכא דאי אפשר בענין אחר חשיב כבדיעבד. וכן פסק בשו"ע (יו"ד סי' קח ס"ג), עי"ש בש"ך (ס"ק יט).

3. שערים מצויינים בהלכה

רעב ס"ב), אלא יין שהקרים גרע טפי, והוא קוססות, ופסול לקידוש, ואפי' בפה"ג אין מברכין עליו. ובא"ר (סי' רד סק"ז) הביא מדברי הב"ח לקמן (סי' רעב) שתירץ בעצמו קושית הטו"ז, דהתם דאמרי' דכשר לקדש עליו, מיירי דריחיה וגם טעמיה חמרא, ויין גמור הוא, אלא שעלו קמחים בשולי החבית, משא"כ הכא דהיין בעצמו רע, ומתוך רעתו העלה קמחים לבנים, ולכן לא מברכין עליו בפה"ג.

ועל היין שהקרים. פ"י הטור (או"ח סי' רד) דהיינו ריחא חמרא וטעמיה חלא. וכתב הב"י דאילו היה להיפך שטעמיה חמרא, הא הוה יין גמור, כמבואר בגמ' לקמן (צו.), ומברכין עליו בפה"ג [וכן פסק בשו"ע (שם) ס"ג] ריחיה חלא וטעמיה חמרא, חמרא הוא, ומברכין עליו בפה"ג. [ובב"ח (שם) כתב, דיין שהקרים היינו שהעלה קמחים לבנים. ובטו"ז (שם) סק"א] הקשה עליו, דלא דק, דהרי יין כזה כשר אפי' לקידוש כמש"כ בשו"ע (סי'

4. דבר יעקב מסכת בבא בתרא דף צה עמוד ב

[על הפת שעפשה ועל היין שהקרים ועל תבשיל שעברה צורתו אומר שהכל נהיה בדברו - וכן פסק השו"ע [או"ח סימן רד - א]. וכתב הביה"ל בשם הרמב"ם [ברכות ח - ח] שכל אלו שברכה ראשונה שלהן שהכל, ברכה

אחרונה שלהן בורא נפשות. ומקשה הביה"ל דבשלמא לענין ברכה ראשונה שהיא מדרבנן יכולים חכמים לתקן שפת שעפשה יברך שהכל, אבל לענין ברכת המזון שהיא דאורייתא, איך יכולים לבטל ברכת המזון בפת שעפשה, הרי חזי לאכילה ע"י הדחק. ורוצה הביה"ל לחדש שהיכא שאכל כדי שביעה שחייב בברכת המזון מה"ת חייב לברך גם על פת שעפשה. מיהו לשון הרשב"ם [ד"ה אומר] שפת שעפשה לאו לחם הוא, ולפ"ז פטור מברכת המזון.

5. רשב"ם בבא בתרא דף צה/ב

בפורצמא - יין רע יותר מאותו הנמכר בחנות שאינו נמכר אלא בקרנות העיר בפרשת דרכים שיש שם לוקחין הרבה ואין מדקדקין מה יקנו כפי שעה ובפיר"ח גרס בפרצופא שנשתנה מראיתו ופרצופו מתוך שהוא רע הרבה:

6. תוספות מסכת בבא בתרא דף צו עמוד א ד"ה הבודק את

הבודק את החבית להיות מפריש כו' - [1] רבינו שמואל דחק לפרש שלקח ממנו משהו ומפריש ממנו תרומה ואחר כך טעמו [2] ובחנם דחק שהרי יכול לטעמו בריה אי הוי ריחא חמרא ודאי חמרא הוא דאיכא ודאי חמרא דריחיה חלא אבל חלא לעולם לא הוי ריחיה חמרא והא דקאמר לקמן הא טעימיה ולא עקר הזקיקו לפרש כן דלא משמע ליה דטעמו בריח.

7. שערים מצויינים בהלכה

ה"ג) כתב עמש"כ הרמב"ם בנמצא מום שלא ידע בה הלוקח מחזירו שזה מקום טעות, דיש מי שכתב, שאם היה הדבר שהלוקח יכול להבחינו לאלתר, כגון שיכולים לנסותו ולטועמו ולא הקפיד לעשות כן, והמוכר מכר לו טתם, אינו חוזר, והובא דבריו בסמ"ע (סי' רלב סק"י). ובנתיבות (שם סק"א) מפרש הטעם, דהיא כמו בכדי שיראה התגר ולא ראה [עי' במס' ב"מ מט:], אבל הקשה, דהרי כתבו התוס' דהיכא דלא טעמו בשעת לקיחה, המוציא מחבירו עליו הראיה, אלמא דאף שיכול לטעמו תיכף לא אמרי' דמחיל, ולכן מפרש דברי הסמ"ע, דכמו בראה המום ונשתמש בו אמרי' שמחל, ה"נ בהיה יכול להבחינו ונשתמש בו אמרי' ג"כ שמחל. ובפת"ש (שם סק"א) כתב, דאף דדין זה אמת מצד הסברא, ואפשר לדחוק ולפרש כן בהסמ"ע, מ"מ במ"מ שהוא מקור דברי הסמ"ע אי אפשר לפרש כן. ובמשנה למלך (שם) כתב,

כל ג' ימים הראשונים ברשות מוכר. עי' ברשב"ם דאע"פ ששתה הימנו לוקח, ולא טעם בו ריח חומץ כשלקחו, אפ"ה כיון דהחמיץ תוך ג', הדבר ידוע דבשעת מכירה הוי ריחיה חלא. ובתוס' כתבו דאע"פ שטעמו והוה ריחיה חמרא, ודאי לא טעימיה שפיר, כיון דאחמיץ בתוך ג' כו', ומיהו נראה דהיכא דלא טעימיה בשעת לקיחה, המוציא מחבירו עליו הראיה, דספיקא הוא. [ובמ"מ (מכירה פט"ו

8. רשב"ם בבא בתרא דף צו/א

הבודק את החבית - נטל הימנה מעט והפריש ממנו תרומה ומעשר ושתה הימנו לידע אם היין הנותר בחבית טוב וישתה או ימכור משאר חביותיו מדי יום יום ויפריש מזו החבית לתרומה ולמעשרות תחתיהן היום מפריש מעט לפי מה שימכור משאר חביותיו ולמחר מעט ואומר הרי תרומה ומעשר של זה שאני מוכר ושותה באותה חבית

ולפיכך בודק דאין מפרישין מן החומץ על היין דשני מינין הן אליבא דרבי בפ' המוכר את הספינ' [1] אבל לרבנן לכתחלה אין מפרישין ואם עשה עשוי:

9. חדושי הרשב"א על מסכת בבא בתרא דף פד/ב

עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי אלא לענין תרומה. ואיכא למידק דהא תניא לקמן בפ' המוכר פירות (צו, א) הבודק את החבית להיות מפריש עליה תרומה והולך ואחר נמצאת חומץ כל שלשה ימים ודאי מכאן ואילך ספק. אלמא תורם חומץ על היין אין תרומתו תרומה. ור"שז"ל תירץ דהאי רבי (חייא) היא ולא רבנן. [2] ואינו מחוור, דהא איפליגו בפרושא ושקלי וטרו בה ר' יהושע בן לוי ור' יוחנן, ואי דלא כרבנן אמאי שקלי וטרו בה. אלא היא בנתכוון להפריש יין על יין וכשנמצאת חומץ היא לה תרומה בטעות, ופולגתא דרבי ורבנן במתכוון להפריש מן החומץ על היין וכדר' אילעא. והכיני איתא בתוספתא (תרומות פ"ד ה"ח), היה בלבו לתרום מיין על יין ומה שבידו חומץ אין תרומתו תרומה:

10. ריטב"א על בבא בתרא דף צו/א

וכל היכא דאמרינן שהוא ספק הרי תרומתו ספק וחוזר ותורם מיניה וביה, אבל לא ממקום אחר ואפי' הוא ספק טבל שמא יפריש מן החיוב על הפטור או מן הפטור על החיוב וזה ברור:

11. חדושי הר"ן על בבא בתרא דף צו/א

ומדאמרינן כגון דאשתכח חלא סופקתא דאי לאו דאיקר' תלת יומי לא הוי חלא סופקתא. ותוך ג' למפרע נגע בו גוי אין לחוש למגעו דכיון דהשתא הוי חלא סופקתא בודאי שג' ימים קודם לכן היה חומץ גמור בריחו ובטעמו ואינו נאסר:

12. ריטב"א על בבא בתרא דף צו/א

חד אמר כר' יוחנן וחד אמר כריב"ל. [1] פי' גמרא גמיר לה כל חד וחד, [2] א"נ דכל חד וחד מוקים לה אליבא דמאן דסבר דהילכתא כוותיה דאילו מלישנא דר' יוסף ליכא למילף מידי:

13. ריטב"א על בבא בתרא דף צו/א

ולענין פסק הלכה כר' יהודה וקר' יוחנן, ואע"ג דקיי"ל דר' יוחנן ור' יהושע בן לוי הלכה כריב"ל, שאני הכא דרבא שהוא בתרא סבר כר' יוחנן כדאיתא בפרק השוכר דע"ז (ס"ו א'), ולא עוד אלא דללישנא דדרומאי לא פליג ריב"ל בהא:

14. שו"ע או"ח סימן רד

(ג) ריחיה חלא (פי' חומץ) וטעמיה חמרא, חמרא הוא ומברך עליו בורא פרי הגפן:

15. ריטב"א על בבא בתרא דף צו/א

איתמר המוכר חבית של יין לחברו והחמיץ [אמר רב] כל שלשה ימים ברשות מוכר. פי' ואפילו קבל המעות יחזירם, דודאי כיון דהשתא חומץ גמור לא סגיא דליכא שלשה ימים דהוה ריחיה חלא וטעמיה חמרא שהוא נדון כיון קוסס, וקיי"ל (כ) שהמוכר חבית של יין נותן לו יין שכולו יפה, ואפי' עשירית קוסס אינו מקבל וכ"ש כולו קוסס, וא"ת והא טעמיה וסבר וקבל, [1] י"ל דהכא כשלא טעמיה כלל, [2] א"נ דטעמיה והוה חמרא דקסבר רב חמרא מתתאי עקר:

16. תוספות מסכת בבא בתרא דף צו עמוד א ד"ה מאי טעמא

מאי טעמא האי חמרא מתתאי עקר - תימה דמנא ליה לגמרא ליפלוגינהו בהכי כיון דמצי למימר לכ"ע מעילאי וצ"ל דנקט הכי לפי (ב) שסובר שכך הוא אמת דמתתאי עקר וליכא למימר האי טעמא דמתתאי עקר לחוד (ולעולם) דקסבר ריחיה חלא וטעמא חמרא דא"כ ג' ימים האחרונים אמאי הוי ודאי חומץ דלמא כל ג' ימים הוי ריחיה חלא וטעמא חמרא והשתא הוא דנגמר חימוצו.

17. רשב"ם בבא בתרא דף צו/א

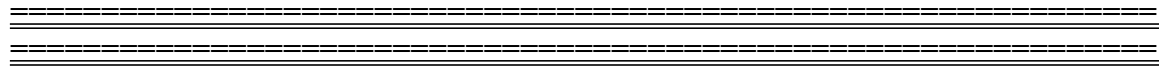
אמר רב כל ג' ימים הראשונים הרי הוא ברשות מוכר - שהדבר ידוע שאין היין מחמיץ בפחות מג' ימים משהתחיל להריח ריח חומץ ונהי נמי דריחיה חלא וטעמי' חמרא חמרא הוא אפ"ה באחריות מוכר הוא שהרי נתקלקל כבר ברשות וכמי שמכר לו חומץ דמי דודאי משהתחיל להריח חומץ סופו להעשות חומץ ודמי למוכר יין ונמצא חומץ דתנן בהמוכר את הספינה (לעיל דף פג) שהוא מקח טעות ואע"פ ששתה הימנו לוקח ולא טעם בו ריח חומץ כשלקחו אפ"ה כיון דהחמיץ תוך ג' הדבר ידוע דבשעת מכירה הוי ריחיה חלא והא דתנן לקמן בפירקין (דף צז) המוכר יין לחבירו והחמיץ אינו חייב באחריותו רב מוקי לה לאחר ג' אבל תוך ג' לא קרינן המוכר יין לחבירו והחמיץ אלא המוכר יין לחבירו ונמצא חומץ א"נ מוקי לה בקנקנים דלוקח כר' יוסי בר רבי חנינא דאיכא למימר קנקן גרם להחמיץ מהרה והא דנקט חבית של יין רבותא היא דסד"א לשתייה לאלתר קזבין ליה ולא הוה ליה לשהויי וליפטר מוכר קמ"ל:

18. דבר יעקב מסכת בבא בתרא דף צו עמוד א

[ה] רד"ה אמר רב וכו' ואף על פי ששתה ממנו לוקח ולא טעם בו ריח חומץ כשלקחו אפ"ה כיון דהחמיץ תוך ג' הדבר ידוע דבשעת מכירה הוי ריחיה חלא - מלשון רשב"ם משמע שמירי כשהלוקח שתה ממנו בזמן המכירה [וא"כ טעם ממנו ולא הריח] ולא טעם בו טעם חומץ, ומ"מ כאשר אח"כ הוא מחמיץ איכא ראייה שבזמן המכירה היה כבר ריחיה חלא. ומלשון התוס' משמע שהלוקח הריח בו בזמן מכירה ולא הריח ריח חומץ, וכאשר אח"כ מחמיץ תולים שלא הריח יפה. אבל ר' יונה והריטב"א [בתירוץ א'] כתבו שמירי כשהלוקח לא טעמו, דאם הלוקח טעמו בזמן המכירה, והיה טעמו וריחו יין אז המוכר פטור. הרשב"א בשם הר"י מיגש והריטב"א בתירוץ שני, כתבו דמירי כשטעמו והיה טעמו יין ואעפ"כ סובר רב שהוי מקח טעות כיון שייך מתתאי עקר, ולכן אף שמלמעלה היה טעמו יין, מלמטה כבר החמיץ. ועיין להלן צו: אות א.

19. ריטב"א על בבא בתרא דף צו/א

מכאן ואילך ברשות לוקח. פי' דכיון שהדבר ספק ואפשר שהחמיץ ברשותו עליו להביא ראיה:

20. רשב"ם בבא בתרא דף צו/ב

ושמואל אמר - אינו חייב באחריותו אע"פ שהחמיץ בתוך חבית של מוכר משום דחמרא אגבא דגברא שוור על כתף האדם מדלג [1] כלומר מזלו גורם חטא של בעל היין כדנפקא לן לקמן (דף צח) מדכתיב אף כי היין בוגד והלכך פטור מוכר דא"ל מוכר ללוקח לתא דידך קגרים (כך שמעתי מרבינו זקני בבבא מציעא ד' קו) וכך מצאתי בתשובות הגאונים וכן עיקר):

21. תוספות מסכת בבא בתרא דף צו עמוד ב ד"ה ושמואל אמר

ושמואל אמר חמרא אכתפיה דגברא שוואר - פירש [ר"ש] דחמרא מזליה דגברא גרים דסבירא ליה כר' חייא בר יוסף דלקמן ולכך אינו ברשות מוכר ואין נראה חזא דהוה ליה למינקט האי לישנא דלקמן דחמרא מזליה דגברא גרים ועוד כי אמר לקמן ופליגא דר' חייא בר יוסף ה"ל למימר ופליגא דשמואל ועוד דאין סברא שיגרום מזלי' דגברא שימהר להחמיץ תוך ג' דלעולם אין היין מחמיץ אלא לאחר ג' ועוד הקשה ר"י דר' יוחנן קאמר לעיל ג' ימים הראשונים ודאי יין ודלמא מזליה דגברא גרים והחמיץ מיד [2] ונראה לפרש לר"ת חמרא אכתפיה דגברא שוואר כלומר היין כיון שנשא בכתפים נתקלקל על ידי שנענע ומיהר להחמיץ וא"ת ור' יוסי בר חנינא דאמר לקמן דבקנקנים דמוכר מצי א"ל הא חמרך והא קנקנך והיכי מצי א"ל הכי דלמא נתקלקל על ידי שנענע ולמה ישלם המוכר וי"ל דלקמן מוקי לה בדא"ל למקפה דכיון דא"ל הכי יש לו להתקיים אפי' כשמנענע ואפילו אחר ג' א"נ י"ל דלקמן כיון שהוא לאחר ג' יותר יש לנו לתלות שנתחמץ כדרכו ממה שהנענע גרם אבל תוך ג' יש לנו לומר שהנענע גרם מדנימא ליה לא טעימיה שפיר אבל ק"ק אמאי לא הוי ברשות מוכר דהא אדעתא דהכי זבן לוקח מיניה להוציא משם ולטלטלו ולפי"ר ר"ש קשה דבשיכרא עבד עובדא כוותיה דרב והא לא קאמר שמואל אלא כיון דמזליה דגברא גרם ולא שייך אלא ביין כדכתיב היין בוגד וגו'.

22. תורת חיים על בבא בתרא דף צו/ב

חמרא אכתפא דמאריה שוואר. ... מיהו מה שהקשו התוספות על פירוש"ם ז"ל דאין סברא שיגרום מזלא דגברא שימהר להחמיץ תוך שלשה י"ל דודאי כשהיין מחמיץ בטבעו אינו נעשה חומץ גמור עד לאחר ג' דאינו מתהפך מיין לחומץ בהרף עין אבל אם טבע היין טוב הוא מצד עצמו אלא שהוא מחמיץ בשביל מזל בעליו אז מיד בשעה ראשונה שנעשה בעליו אפשר שקופץ וידמה לבעליו ומחמיץ וכן מהא דא"ר יוחנן לעיל דשלשה ימים הראשונים ודאי יין לאו קושיא היא דליכא למימר דלמא מזליה דמריה גרים והחמיץ מיד שהרי מעיקרא בדקו וטעמו והוה חמרא ואי מזל בעליו גרם היה מקולקל כבר משעה ראשונה:

23. חדושי הרשב"א על מסכת בבא בתרא דף צו/ב

ושמואל [אמר] חמרא אכתפא דגברי שוור. פר"ש(י) ז"ל דאכתף בעליו שוור, לימא דמזליה דמאריה גרים, ורב(י) [חייא בר] יוסף אמר הכין (קמ"ל) [לקמן צח, א]. ואינו מחוור, חדא דא"כ לימא מזלא דמריה גרים בפירוש. ועוד דא"כ כי היכי דאמרינן לקמן גבי ר' [יוסף] [יוסי] בר חנינא ופליגא דר' חייא בר יוסף, (ד)הוה ליה למימר נמי פליגי דשמואל. ועוד דאי מזליה דמאריה גרים קאמר ועבד רב יוסף עובדא כותיה בחמרא, אמאי עבד עובדא בשיכרא דלא כותיה, וכי לאו מזלא דמאריה גרים בשכרא כמו בחמרא. **ויש מי שפירש אכתפא דגברי, שנושאין אותו ומערין אותו מכלי אל כלי קאמר, וערוי גרם לו, ומקרא מלא דבר הכתוב (ירמיה מת, יא) לא הורק מכלי אל כלי על כן עמד טעמו בו וכו', אלמא הרקתו מכלי אל כלי גורם שיאמר טעמו וריחו, והילכך אפי' אמר לו למקפה אינו חייב באחריות וכדר' יוסי בר חנינא, ואפילו הכי סבר רב שכל שנשתנה והחמיץ תוך שלשה ימים אין תולין אותו בעריו אלא בפגמו של יין שנשתנה עם סלוק ידי:**

24. שערים מצויינים בהלכה

דכיון שנשא היין בכתפים נתקלקל ע"י שנענע ומיהר להחמיץ. וכן פירש רבינו גרשום, דמפיק טעמו ממנו ע"י שנושאין אותו. ונראה לי ראייה לזה, דאיתא במס' מגילה (יב:): דאחשוורוש בא להחכמים שיפסקו הדין על ושת, ואמרו לו מיום שחרב ביהמ"ק וגלינו מארצינו ניטלה עצה ממנו, ואין אנו יכולים לדון דיני נפשות, זיל לגבי עמון ומואב דיתבו בדוכתייהו כחמרא דיתבי על דורדייה [כיון שיושב על שמרין]. וטעמא אמרו ליה דכתיב (ירמיה מח-יח) "שאנן מואב מנעוריו, ושוקט הוא אל שמריו, ולא הורק מכלי אל כלי, ובגולה לא הלך, על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר".

שם ע"ב חמרא אכתפא דמאריה שוואר. פירוש"ם מזלו גרם, חטא של בעל היין. ובתוס' הקשו על פירושו, ופירש ר"ת

25. שו"ע או"ח סימן רב

(ח) דבש הזב מהתמרים, מברך עליו שהכל. וכן על משקין היוצאין מכל מיני פירות, חוץ מזיתים וענבים, מברך: שהכל:

26. משנה ברורה על או"ח סימן רב

(מו) עליו שהכל - דמה דכתיב בתורה זית שמן ודבש היינו תמרים היוצא מהן דבש אבל דבש גופא זיעה בעלמא הוא ואינו בכלל פרי:

27. תוספות מסכת בבא בתרא דף צו עמוד ב ד"ה אחד שכר

אחד שכר תמרים כו' מברך שהכל - לאו דוקא שכר תמרים אלא אפי' דבש תמרים מברך עליו שהכל מ"ט כדאמר בכיצד מברכין (ברכות דף לח.) אמר מר בר רב אשי האי דובשא דתמרי מברך עליו שהכל מ"ט זיעה בעלמא הוא והיוצא מן הפירות קרי זיעה ולא כמו שפי' בהלכות גדולות דהיינו דוקא התם דתרו לה במיא אבל דייב מן תמרי מברך עליו בורא פרי העץ דהא קאמר מר בר רב אשי דזיעה בעלמא הוא והיוצא מן הפירות קרי זיעה ואפי' היוצא מן הזיתים וענבים הוי זיעה בעלמא אי לא דמפיק בהעור והרוטב (חולין דף קכ:) שסופג את הארבעים על היוצא מהן ועוד דמייתי עלה ברייתא דתרומה דקאמר כמאן כי האי תנא דתניא דבש תמרים ויין תפוחים כו' חייב קרן וחומש דברי ר"א ור' יהושע פוטר וטעמא י"ל דלא אישתני לעילויא כשנעשה דבש.

28. תוספות מסכת בבא בתרא דף צו עמוד ב ד"ה כל חמרא

כל חמרא דלא דארי על חד תלת מיא לאו חמרא הוא - והכי אמר בריש המוציא יין (שבת דף עו: ושם) כוס של ברכה צריך שיהא בו רובע רביעית כדי שימזגנו ויעמוד על רביעית וקשה דאמר בפרק אחד דיני ממונות (סנהדרין דף לו ושם) אל יחסר המזג שאם יש שם כ"ג כנגד סנהדרי קטנה יוצא ואם לאו אינו יוצא אחד מהן שהוצרך לצאת משמע דממזג דריש דהוי ב' חלקים מים ואחד יין והכא אמר דהוי ג' חלקים מים ואומר רבינו יצחק דהתם מדמה סנהדרין למזג דיין השרוני דסגי ליה בשני חלקי מים כדאמר בהמוציא יין (שבת דף עז.) שאני יין השרוני דרפי דבשאר יינות לא מצי למימר דרביע דסנהדרין לא חזו לדיני [נפשות] דנפקא לן (סנהדרין דף ב.) מקרא דבעי כ"ג ורבינו מנחם פי' דדריש אל יחסר המזג מז"ג בגימטריא נ' וקאמר אל יחסר המזג מע"א דסנהדרין נ' אבל מ"ט יחסרו וישארו כ"ב ואין ב"ד שקול מוסיפין עליהן עוד אחד הרי כ"ג ומיהו בירושלמי ובפסיקתא דריש לה בהדיא ממזג דיין וי"מ דאל יחסר המזג דהיינו מזג יין הראוי לג' חלקים מים דהיינו מזוג (מלבר) דהוי כ"ג על חד תלת.

29. שערים מצויינים בהלכה

אלמא לכו"ע אי תלתא נפיק לאו חמרא הוא, כיון דאיכא טפי מעל חד תלתא מיא, ואינה ראייה, דהני מילי בשמרים דאי איכא טפי מעל חד תלתא מיא, קיוהא בעלמא הוא, אבל יין גמור כל היכא דאיכא טעם יין ומראה יין יש בו משום יין נסך. והכסף משנה (מאכ"א פי"א ה"ט) הביא שכ"כ הרא"ש, דשמרים שאני, שאינו אלא קיוהא בעלמא, אע"פ שיש בו טעם יין, אבל יין מזוג אדם מוזגו לפי טבעו ומנהגו, הלכך כל זמן שיש בו טעם יין יש בו משום יין נסך. ועי"ש מה שהקשה בלחם משנה מגמ' זו על השיטה המובא בר"ן. ועי' בשו"ע (יו"ד סי' קכג ס"ח-ס"א, וסי' קלד ס"ה).

כי פליגי דרמא תלתא ואתא תלתא ופלגא. איתא במס' ע"ז (ל.) אמר רבא, הלכתא יין מוזג יש בו משום יין נסך. וכתב הר"ן שם (י. מדפי הרי"ף) איכא מ"ד דכי אמרי' דיין מוזג יש בו משום יין נסך, הני מילי כגון דליכא טפי משלשה חלקים מים, אבל אי איכא מים טפי לאו חמרא הוא, ואין בו משום יין נסך, ומביא ראייה מכאן כי פליגי דרמא תלתא ואתא תלתא ופלגא, רבנן סברי כו', ואחרים סברי כו',

§ עץ הדעת גפן היה

דעה נוספת היא שעץ הדעת גפן היה^{רמב}, ואדם הראשון חטא באכילת ענבים או שתיית יין^{רמב}.

רמב. בראשית רבה (פרשתא ט"ו פסקה ז') "רבי יהודה בר אלעאי אמר ענבים היו, שנאמר (דברים לב) ענבימו ענבי רוש אשכולות מרורות למו אותן האשכולות הביאו מרורות לעולם". ובילקוט שמעוני (בראשית - פרק ב - רמז כא) "החליפו דבריהם רבי יהודה אומר ענבים היו שנאמר ענבנו ענבי ראש וגו' אותן אשכולות הביאו מרורות לעולם".

רמב. במדרש נזכר שעץ הדעת, לפי דעה זו, גפן היה, אך מקורות רבים מורים שאדם הראשון כשחטא לא אכל ענבים אלא שתה יין.

בזוהר על הפסוק ותקח מפריו נדרש "ותקח מפריו, הא תנינן סחטה ענבים ויהבת ליה, וגרימו מותא לכל עלמא", וכן במדרש (בראשית רבה י"ט ה') מצינו שחווה סחטה ענבים ונתנה לו לשתות, וז"ל:

ר' יוסי בר זמרא אמר ג' דברים נאמרו באותו אילן, טוב למאכל, יפה לעינים ומוסיף חכמה, ושלשתן נאמרו בפסוק אחד. 'ותרא האשה כי טוב' מכאן שהוא טוב, 'וכי תאוה הוא לעינים' מכאן שהוא יפה לעינים, 'ונחמד העץ להשכיל' מכאן שמוסיף חכמה. היך מזה דאת אמר (תהלים פט) 'נושכיל לאיתן האזרחי', 'ותקח מפריו ותאכל', א"ר איבו סחטה **ענבים ונתנה לו**.

ואף להלכה יש נפק"מ, שבשו"ע (או"ח סי' רצ"ו) הביא שתי דעות האם נשים חייבות בהבדלה "נשים חייבות בהבדלה כשם שחייבות בקידוש, ויש מי שחולק", וברמ"א הוסיף "ע"כ לא יבדלו לעצמן רק ישמעו הבדלה מן האנשים".

ובמ"א שם הביא מדברי השל"ה שנהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה, ובשל"ה (מסכת שבת - פרק תורה אור (מ) הביא טעם לזה, וז"ל:

עוד כתב זה לשונו, וכבר ידעת מזה שארז"ל (סנהדרין דף ע' ע"א) בסוד העץ שחטא בו אדם הראשון גפן היתה, ואמרו (בראשית רבה יט, ה) מלמד שסחטה ענבים ונתנה לו, והם סורי הגפן נכריה קובעת כוס התרעלה כוס חמותו, וכנגד זה בא לאשה דם נידות סוד הזוהמה שהטיל הנחש בחוה, ולפי שנתכוונה להבדיל מאדם על ידי היין, אין הנשים טועמות יין של הבדלה.

דהיינו, שנהגו הנשים שלא לשתות מכוס הבדלה מכיון שחווה נתנה לאדם הראשון לשתות יין שסחטה מענבים שלקחה מעץ הדעת, וכיון שכוונתה היתה "להבדיל מאדם" ע"י היין אין הנשים טועמות מיין ההבדלה שבא להבדיל בין קודש לחול.

וע"ע באור החיים (ויקרא י"ט) שאדם הראשון חטא בזה שהקדים לשתות היין טרם זמנו, ולא המתין עד ליל שבת שבו היה מקדש על היין, וחטא זה היה בבחינת אכילת ערלה, שאוכל לפני הזמן.

לפי הדעה שאדם הראשון חטא בשתיית יין ניתן להבין את דברי הגמ' בסנהדרין (דף ע') שדרשו חז"ל את נח לגנאי, שהיה לו ללמוד מאדם הראשון ולהזהר בשתיית יין שהיין יכול להשפיע על האדם לרעה, וז"ל הגמ':

'ויחל נח איש האדמה ויטע כרם', אמר רב חסדא אמר רב עוקבא ואמרי לה מר עוקבא אמר רבי זכאי, אמר לו הקדוש ברוך הוא לנח, נח לא היה לך ללמוד מאדם הראשון שלא גרם לו אלא יין. כמאן דאמר אותו אילן שאכל ממנו אדם הראשון גפן היה, דתניא רבי מאיר אומר אותו אילן שאכל אדם הראשון ממנו גפן היה, שאין לך דבר שמביא יללה לאדם אלא יין.

כלומר, חז"ל דרשו שהקב"ה הקפיד על נח שתכף עם יציאתו מהתיבה נטע כרם ושתה יין ונכשל בכך. עיקר הקפידה היתה שנח לא השכיל ללמוד מאדם הראשון שחטא ב"ן ומוזה באה לו יללה, דהיינו צער ומכאובים.

לפי דעה זו שחטא אדם הראשון היה בפרי הגפן עצמו, ניתן לבאר דין תמוה במשנה ברורה.

ידועים דברי הגמ' המחלקת בין קדושת שני ימי ראש השנה לחגים האחרים הנוהגים שני ימים בחו"ל, שבר"ה שני הימים יחד נחשבים לקדושה אחת ארוכה ולא מחמת ספיקא דיומא. אך בשאר החגים היום טוב השני של גלויות נהוג ע"פ הכלל ש'מנהג אבותינו בידינו' מהתקופה שמספק נהגו יו"ט שני ימים. בגמ' ישנם מספר נפק"מ לדין זה.

מחילוק זה נפק"מ ספק בדיני קידוש והדלקת נרות יו"ט, שבבב"ב של ראש השנה רבים מהפוסקים סבורים שאין לומר שהחיינו כיון ששני הימים קדושה אחת ארוכה הם [וע"כ נהגו להניח על השולחן פרי חדש או ללבוש בגד חדש כדי לצאת מידי המחלוקת].

דין זה נפסק להלכה בשו"ע (או"ח סי' ת"ר), וז"ל:

בקידוש ליל שני ילבש בגד חדש (הגהות מיימוני פכ"ט מהלכות שבת) או מניח פרי חדש ואומר שהחיינו, ואם אין מצוי (בגד חדש או) פרי חדש עם כל זה יאמר שהחיינו.

ובמושנ"ב (שם) דן בענין לאכול ענבים שעדיין לא הבשילו [כפרי חדש לברכת שהחיינו] ומסיים בדברי הגר"א שאין לאכול ענבים כלל בר"ה ע"פ הסוד, וז"ל המושנ"ב:

פרי חדש - במדינות שאין ענבים מצוין ומביאים ממקומות אחרים ועל פי הרוב הם בוסר אין ליקח אותם, שיש בהם ספק ברכה שאינו יודע אם הגיעו לפול הלבן דאז מברכים עליהם בפה"א, וגם שהם חמוצים ואין לאכול דברים חמוצים בר"ה, וגם מה שלא נגמר פריז אינו סימן טוב [מטה אפרים] ובמעשה רב כתב דאין לאכול ענבים בר"ה (והטעם ע"פ סוד).

המושנ"ב מוזכר שלשה טעמים מדוע אין לאכול בראש השנה ענבים לברכת שהחיינו: הטעם הראשון, והוא ענין הלכתי, ספק שמא אין הענבים בשלים דיים כדי לברך עליהם בורא פרי העץ. טעם נוסף, שענבים אלו חמוצים הם ונהגו שלא לאכול מאכלים חמוצים בר"ה. מחמת טעמים אלו, בארצות בהם אין ענבים מצויים ומביאים ממקומות אחרים ענבים שאינם ראויים אין לקחתם לברכת שהחיינו. הטעם האחרון, והוא ע"פ הסוד, שאין לאכול ענבים כלל בר"ה [ואפי' בשלים]. לפי טעם זה אפי' במקום שהענבים מתוקים, בשלים וראויים, מ"מ אין לאכלם בר"ה.

מקור המנהג להימנע מאכילת ענבים בר"ה נמצא בדברי הגר"א, והטעם, לכאורה, הוא מפני שר"ה הוא יום השנה לחטא אדם הראשון, שלפי הדעה שהעולם נברא בכ"ה באלול הרי שהיום הששי לבריאה הוא ר"ה, וידוע שאדם הראשון חטא באותו היום שנברא. מחמת כן נהגו שלא לאכול ענבים בר"ה שאין ראוי להזכיר ביום זה את החטא שחטא בו אדם הראשון, ולהשתמש בכדי לברך ברכת שהחיינו באותו פרי בו חטא, ושעל ידו הביא מיתה לעולם.

ומכל מקום אמרו חז"ל (כתובות דף קי"א ע"ב), שלעתיד לבוא, לאחר שיתוקן חטא אדם הראשון, תשרה ברכה בפרי הגפן עד כדי שבצירת גפן אחת תעשה ע"י עיר שלמה, וז"ל הגמ':

אמרו לא כעולם הזה העולם הבא, העולם הזה יש בו צער לבצור ולדרוך, העולם הבא מביא ענבה אחת בקרון או בספינה ומניחה בזוית ביתו ומספק

הימנה כפטוס גדול. ועציו מסיקין תחת התבשיל ואין לך כל ענבה וענבה שאין בה שלשים גרבי יין, שנא' 'ודם ענב תשתה חמר', אל תקרי חמר אלא חומר. כי אתא רב דימי אמר, מאי דכתיב 'אוסרי לגפן עירה'? אין לך כל גפן וגפן שבא"י שאין צריך עיר אחת לבצור.

ונראה, שהביאור בזה הוא דוגמת הביאור שהזכרנו לעיל בענין הפת. לפי הדעה שאדם חטא בחיטה שלאחר תיקון החטא עתידה הארץ להוציא גלוסקאות, ולפי הדעה שאדם חטא בפרי הגפן הרי שלאחר שיתוקן החטא עתידה הארץ להוציא ענבים וגפנים כפי המבואר בגמ' י"מ.

רמז. תיקון החטא ע"י חפץ בו נעשה החטא

ישנם מקורות רבים שתיקון החטא נעשה לפעמים ע"י שימוש או אי שימוש בחפץ בו נעשה החטא. ענין זה מופיע מספר פעמים בחטא עץ הדעת, וע"כ נציין מספר מקורות לדבר זה. חז"ל (נזיר דף י"ט) כינו את הנזיר חוטא ["וכיפר עליו מאשר חטא על הנפש"], מפני שמונע עצמו מהנאות הגוף ובפרט שתיית יין. בבן יהוידע (שם) מבאר הגאון רבינו יוסף חיים מבגדד, שאין הכונה שנקרא חוטא על הימנעות מהנאות הגוף, אלא נחשב לחוטא מפני שע"י הנזירות אין באפשרותו לתקן את חטא אדם הראשון ע"י קיום מצוות הטעונות כוס של ברכה, ומניעה זו נחשבת צער לנפש. והטעם הוא, שהתיקון לחטא בא ע"י קיום מצוה באותו החפץ בו נעשה החטא, וז"ל:

וכי באיזה נפש חטא זה? אלא מפני שציער עצמו מן היין, הוא הנאת הגוף, ומה צער יש לנפש במניעת האדם משתייתו. ונ"ל בס"ד, כי בכל מאכל ומשקה יש תערובת ניצוצי קדושה, והאדם מברר הניצוצי קדושה בשתייתו ואכילתו על ידי הברכה, ואלו הניצוצות הקדושה שייכים לנפש שלו והמה הנאת הנפש. וכמו"ש על פסוק [תהלים ק"ז ה'] 'רעבים גם צמאים נפשם בהם תתעטף', ולכן במניעת האדם מאכילה ושתייה בכל מין מאכל ומשתה יש צער לנפש מצד הבירור, שהוא הנאת הנפש. דאכילה אין כאן בירור אין כאן.

ועוד זאת יש צער נוסף לנפש במניעתו משתיית היין, כי הפגם של עץ הדעת שהיה אצל אדם וחווה, אשר בעבורו באו התולדות לתקן עד סוף כל הדורות, הוא היה ביין למאן דאמר ענבים סחטה לו ושתה. וידוע דכל מה שאמרו רז"ל בדבר זה, דחד אמר חטה וחד אמר תאנה היה [סנהדרין דף ע'], וכן שאר דיעות, כולם אמת, דהא איתא והא איתא. א"כ שתיית היין יעשה האדם בו תיקון לחטא אדם הראשון, המגיע לחלק נפשו. והוא על ידי שישתה ויברך עליו בכונה. ולכן יש כמה דברים של מצוה שקבעו אותם על היין, שהם מצות קדוש שבת ויום טוב, ומצות הבדלה, ומצות ברכת המזון, ומילה, ואירוסין ונשואין.

❧ עץ הדעת תאנה היה

דעה שלישית סוברת שאדם וחווה אכלו תאנה כשחטאו באכילת פרי העץ. ר' נחמיה, שהוא בעל דעה זו, למד כן מזה שאדם וחווה לקחו בדוקא עלי תאנה כדי לכסות עצמם. הרי שבקשו לתקן את החטא שחטאו בפרי זה,

וכיוצא. כדי לתקן בזה חטא אדם הראשון, מה שנעשה ב"ן. ועל כן זה הנודר בנזיר, שאסר היין עליו ונמנע מן שתייתו, עשה צער לנפשו. ולכך כתיב ביה 'אשר חטא על הנפש'.

ונראה לרמז בס"ד במלוי אותיות יין יש מספר ע"ו. כמנין ניחח, לרמז שאם אדם שותהו ומכוין בו לשם שמים, תהיה שתייתו מקובלת ורצויה לפני השי"ת כריח ניחח. ולזה דקדק בעל המאמר ואמר שצער עצמו מן היין, רצה לומר מן הרמז באותיות יין, שהוא מספר ניחח, אשר ביטל זה בנזירותו.

המקור הראשון ליסוד זה בספרים הקדושים, נמצא בשל"ה (פסחים - פרק תורה אור) שכתב שהמצה והיין שבליל הסדר באים לתקן חטא אדם הראשון, וז"ל:

על כן המצה נקראת 'מצה שמורה', וכן ארבע כוסות יין, רומזים 'יין המשומר', והמצה והיין הם תיקון חטא אדם הראשון, יש אומרים חטה היה, ויש אומרים אשכול ענבים (סנהדרין ע א), ודברי שניהם אמת, להמבין רמיזתם, והמצה הוא התיקון של החטה, והיין הוא התיקון של אשכול ענבים.

בשפת אמת (במדבר - שלח - תרנ"ב) ג"כ נקט שמצוות ניסוך היין במקדש נועדה לתקן את החטא שחטא אדם הראשון [המנחה באה כנגד החטה שאכל אדם הראשון, והנסכים כנגד היין ששתה אדם הראשון - השפ"א סבור, כנראה, כדברי השל"ה וכן יהודיע שאין סתירה בין השיטות], וז"ל:

בפרשת ציצית וראיתם אותו כו' ולא תתורו כו'... והנה ע"י החטא נתערב טוב ורע, ולכן עץ הדעת טו"ר צריך בירור, ובני ישראל ניתן להם בתורה עצות לתקן אלה הדברים. וק"ש גופא הוא עץ החיים וצריכין לחבר עמו בחינת הדעת. ולכן אמרו כאלו הקריב עולה בלא מנחה זבח בלא נסכים. כי מצות נסכים ומנחה שניתן לבני ישראל בכניסתן לארץ הוא רמז שתיקנו בחינת עץ הדעת. כמ"ש חז"ל עץ שאכל אדם הראשון חטה היה. ענבים סחטה לו, וכשנתברר עץ הדעת צוה הקב"ה להקריב מנחה ונסכים עם הקרבן, וכן בק"ש לסמוך לה בירור הדעת, והוא בכח התפילין.

ספרים נוספים (מדרש תלפיות ענף ארבע מינים כלולב) מביאים שזה הטעם למצוות ביכורים בשבועות [תאנה] או למצוות אתרוג בסוכות או למצוות קידוש והבדלה על היין. אף באמרי נועם (סו"פ ויקרא) הביא מדברי הבעש"ט שביאר על דרך זו.

הרי, שפרשנים רבים נקטו שע"י החפץ עצמו יש לתקן החטא, ואולי יש לבאר שלפעמים ע"י מניעה מהחפץ יש לתקן, כגון ביום השנה למעשה החטא, שיש להימנע מאכילת ענבים בר"ה,